

Vlasta Novinc

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m3v76t56qy>

Stručni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 27.11.2023.

DUŠA KOJU JE OBLIKOVAO ŽIVOT TEKSTOVI DUBRAVKA JELČIĆA O KNJIŽEVNICIMA, ŽIVOTU, KULTURI...

Sažetak

U ovome će se radu dati prikaz tekstova sabranih u knjigama *Pisma iz života* (2009.), te *Živjeti u književnosti* (kritičko-memoarski eseji, glose i paljetci, 2013.) akademika Dubravka Jelčića. U radu će se analizirati elementi znanstvenog i publicističkog diskursa Dubravka Jelčića koji povezuju sfere kulturnog, političkog, umjetničkog, književnoznanstvenog, ali i osobnog života.

Posebno je zanimljiva strukturiranost tekstova sabranih pod zajedničkim nazivom *Živjeti u književnosti* jer se u njima pojavljuju tekstovi o književnicima koje Jelčić piše prije i poslije stjecanja hrvatske samostalnosti. Istražit će problematika književnopovijesne metodologije koju Jelčić inkorporira u kritičko-memoarske eseje o hrvatskim književnicima. U tekstovima se očituje složenost hrvatskih književnih prilika koje Jelčić razmatra u kontekstu totaliteta *života*. Složenost društveno-političkih događanja često potiče kod pojedinaca inventivne prakse preživljavanja, pa je Jelčićevo analiziranje odnosa književnosti i povijesti oprimjereno životnim pričama književnika, ali i sudbinom njihove književne ostavštine. Jelčićevo inzistiranje na ponovljenom čitanju književnih opusa u različitim društveno-političkim kontekstima sadrži pitanja o imanentnom značenju teksta i slobode kritičke interpretacije. Jelčić u publicističkim tekstovima naslovljenima *Pisma iz života* nastoji osvijestiti potrebu aktivnog promišljanja hrvatske povijesti i kulture, a da se traumatični događaji ne potiskuju. Posebnu ulogu u razumijevanju hrvatskoga identiteta imaju antologijski književni tekstovi, pa se hrvatski život razotkriva kroz dijalektiku povijesti i umjetnosti.

Ključne riječi: Dubravko Jelčić; publicistika; kritičko-memoarski eseji; kultura; život.

Uvod

U ovome se članku analiziraju tekstovi iz knjiga Dubravka Jelčića *Pisma iz života* (2009.), te *Živjeti u književnosti* (kritičko-memoarski eseji, glose i paljetci (2013.), koji su

i žanrovski i stilistički različiti, ali ih povezuje teorijski koncept totaliteta života: u njima autor skicira panoramsku sliku hrvatskog društva 20. stoljeća – dijalektički povezuje političku i duhovnu povijest te istražuje utjecaj ideologije, cenzure i auto-cenzure u književnim djelima. Kritički se osvrće i na ulogu medija. U knjizi *Živjeti u književnosti* sabrani su esejistički tekstovi koji pripadaju znanstveno-kritičnom diskursu, dok je u *Pismima iz života* riječ o publicističkim tekstovima namijenjenim širokoj čitateljskoj publici.

U knjizi *Živjeti u književnosti* Jelčić prezentira izuzetno interpretacijsko umijeće pa i u prigodničarskom tekstu daje sintezu opusa pojedinog pisca, determinira stil pisca te u trijadi istinitog, dobrog i lijepog pronalazi karakteristike teksta koji izražavaju autentični život hrvatskog naroda u konkretnom povijesnom trenutku. Razvoj književnosti nezamisliv je bez doprinosa autorskih individualnosti i njihovih inovacija, a Jelčić njihovu posebnost ističe sintagmom *uronjenosti u život*, te tim metaforičkim izrazom označava snagu i estetsku vrijednost djela u kontekstu nacionalne književnosti.

Knjiga *Pisma iz života*, iz 2009., sadrži 60 pisama tiskanih u časopisu MUP-a Republike Hrvatske HALO 92, od studenoga 1994. do prosinca 1999. godine. Jelčić u *Pismima* nenametljivo i na popularan način educira čitatelje o povijesnim i političkim korijenima društvenih i kulturnih promjena koje su obilježile prve godine hrvatske samostalnosti. Posebno se osvrće na političku povijest 20. stoljeća i sudbinu hrvatskoga naroda u jugoslavenskim zajednicama te upozorava da se prošlost ne treba potiskivati, a zaborav opisuje kao karakterističnu hrvatsku boljku. *Pisma iz života* nastaju devedesetih godina 20. stoljeća, u desetljeću kada je hrvatski narod napokon ostvario tisućljetni san o samostalnoj državi, ali je Jelčić svjestan da su to godine teške ratne i poslijeratne stvarnosti, tranzicije iz jednoga političkog sustava u drugi, vrijeme trauma te da samo razvojem kulturnog života i obrazovanjem hrvatski narod može postići puninu nacionalnog identiteta. Posebno mjesto u Jelčićevim *Pismima* ima prostor Vukovara koji postaje simbolom stradanja hrvatskoga naroda u 20. stoljeću nakon ratnih događanja 1991. godine. Sudbina hrvatske knjige od presudne je važnosti za nacionalni identitet, pa u eseju *Knjiga koja život znači* Jelčić moć knjige uspoređuje s oružjem: „Ratovali smo i branili se od turskih nasrtaja i oružjem i knjigom istodobno! I to je ostao znamen naše povijesti do danas: knjiga je bila jednako uspješan oblik obrane hrvatstva i u XIX. i u XX. stoljeću.“ (Jelčić 2009: 145).

U prvom dijelu članka analizirat će se tekstovi iz Jelčićeve knjige *Živjeti u književnosti*, a u drugom tekstovi iz knjige *Pisma iz života*. Prikazat će se primjena književnopovijesne metode u znanstveno-stručnom diskursu D. Jelčića, te istražiti pojam života koji Jelčić koristi u širokom dijapazonu kako bi objasnio povezanost povijesnog i duhovnog puta hrvatskoga naroda. Kulturna tradicija ima presudno značenje u emancipaciji hrvatskoga naroda, a književna djela daju uvid u samu bit života.

KNJIŽEVNOPOVIJESNA METODA U ZNANSTVENOM DISKURSU DUBRAVKA JELČIĆA

Eseje u knjizi *Živjeti u književnosti* Jelčić određuje kao kritičko-memoarske, pri čemu kritički instrumentarij autoru služi za istraživanje odnosa između biografija (života) i tekstova hrvatskih književnika, a memoarski diskurs upućuje na Jelčićeve suradničke i prijateljske veze s književnicima koji su bili u fokusu njegova znanstvenog interesa. Kritičko-memoarski pristup nivelira ionako krhku granicu između književnog stvaranja i života, što potvrđuju i ove Jelčićeve riječi iz predgovora knjizi *Živjeti u književnosti*: „Sve su to književni događaji, i doživljaji, koji su ispunjavali moj život. Bila je to moja alternativna životna stvarnost, kadikad prevalentnija od one realne.“ (Jelčić, 2013: 6).

U knjizi se nalaze neobjavljeni Jelčićevi tekstovi o A. G. Matošu, Tinu Ujeviću, Miroslavu Krleži, Augustu Cesarcu, Dragutinu Tadijanoviću, Petru Šegedinu, Marijanu Matkoviću, Matku Peiću, Ivanu Aralici, Miroslavu Vaupotiću, Vlatku Pavletiću i Ivi Frangešu.

Na primjerima autorskih opusa i biografija Jelčić progovara o problematici povijesti književnosti kao objektivne znanstvene discipline usko vezane uz razvoj nacionalnoga identiteta.¹ Jelčić povezuje kulturu i duhovne vrijednosti te smatra da povijesti književnosti „najvjerodostojnije tumače duhovne vrijednosti naroda o kojemu je riječ.“ (Jelčić 2013: 149).

Posredstvom biografija Jelčić daje prikaz hrvatskoga političkog života u turbulentnom 20. stoljeću, a posebno ističe tzv. *proklete pjesnike*, koji su politički proganjeni, ali i *izbrisani* iz korpusa hrvatske književnosti.

Jelčić inventivno povezuje biografije hrvatskih književnika s esencijom umjetničkog stvaranja, a iznosi i autobiografske detalje kojima razotkriva i vlastitu poziciju (boravak u Bosni i Tadijanovićeve uloga u životu i znanstvenoj karijeri Dubravka Jelčića).

„Poslije sam, sasvim nepredviđeno, „emigrirao“ u Bosnu, i to u srce Bosne Srebrne, u Travnik, gdje sam proveo dvije lijepe, ali burne godine u „dobrovoljnom“ progonstvu. Jednoga dan, opet je bilo proljeće, proljeće 1959., stigla mi je na Baš-bunar Tadijina dopisnica iz Dubrovnika. Najprije sam se iznenadio: kako je, od koga saznao moju adresu? A zatim sam se obradovao.“ (Jelčić, 2013: 100).

Način čitanja u ovome članku potaknut je Jelčićevom mišlju o Ivi Frangešu u kojoj zaključuje da svaki autor, bez obzira na broj objavljenih tekstova, uvijek ispi-

¹ Postmodernistički teorijski pristupi ističu da se objektivnost prikaza u povijesnim naracijama temelji na prividu vjerodostojnog prikaza zbilje, a koji se postiže „narativizacijom zbilje, i to tako što se za priču pronalazi idealni junak u liku kakve ideje, načela ili nadosobnog entiteta. Može to mjesto zauzeti bilo nacija ili religija ili duh razdoblja, rase, pokrajine, a potom i žanr, književna koterija ili škola. Važno je da se tako izabrana jedinica entelehijski razvija prema točki na kojoj će spoznati svoj identitet. Za taj se proces rabi figura „odvijanja“, „odmatanja“ (Auswicklung, unfolding)“ (Biti 1997: 294).

suje jedno jedino djelo, bilo da je riječ o literarnom ili znanstvenom djelu. Jelčić piše: „Često se kaže da svaki autor, svakim svojim tekstom i svakom svojom knjigom piše zapravo jedno jedino djelo, jedan jedini svoj libar: a da ovo ne vrijedi samo za pjesnike i pripovjedače, nego i za književne kritičare i znanstvenike, a to u nas bjelodano potvrđuje upravo Ivo Frangeš.“ (Jelčić 2013: 139).

Kao primjer zavisnosti društveno-političkih prilika i umjetničke djelatnosti Jelčić navodi zaostajanje hrvatskog romantizma za europskim jer smatra da se hrvatski književnici dobrovoljno odriču neograničene pjesničke i estetske slobode svjesni važnosti nacionalne ideje. Hrvatska književnost odigrala je veliku ulogu u homogenizaciji nacionalnog identiteta u 19. stoljeću, međutim, preuzeta politička i društvena funkcija imala je i negativne posljedice na njezine estetske doseg. „Hrvatska književnost, a pjesništvo u prvom redu, preuzela je tada na sebe, možda i suviše preuzetno i samoprijegorno, nažalost, ali je taj samoprijegor bio uistinu plemenit!, krupne nacionalne zadaće, podredivši im i samo svoje umjetničko biće.“ (Jelčić 2013: 22).

Već i koncepcijom knjige *Živjeti u književnosti* Jelčić problematizira pitanje nacionalnog kanona i imanentno značenje teksta, kao i slobodu kritičke valorizacije. Naime, u knjizi su sabrani tekstovi nastali u različitim društveno-povijesnim okolnostima pa već i njihova usporedba postavlja pitanja o mogućnostima objektivne recepcije pisaca u kontekstu ideoloških pritisaka. Nameće se i pitanje o autocenzuri kritičara i povjesničara književnosti te njihovoj slobodi u valorizaciji estetskih dosega književnih djela.

Krležin primjer daje Jelčiću dragocjene uvide u odnose između književne institucije i totaliteta života: „Poučio nas je i poručio nam da autentična književnost nije izvanvremenska, da književnik, ako je svjestan smisla i odgovornosti svoga poziva, ne živi u zrakopraznom prostoru, u nekakvoj svojoj sjajnoj izolaciji, da apolitičnost nije i ne može biti odlika istinske, a ponajmanje velike književnosti.“ (Jelčić 2013: 56).

Kao primjer ideološke manipulacije književnim tekstom Jelčić navodi Krležin putopis *Izlet u Rusiju*. Namjerno ignoriranje činjenica (glad u Sovjetskoj Rusiji), ali i kasnije mijenjanje teksta (promijenjen odnos prema Staljinu nakon rezolucije Informbiroa 1948.) govore u prilog da su i najznačajniji hrvatski književnici bili žrtve političke indoktrinacije. Jelčić smatra da je ovaj putopis Krležino najkontroverznije djelo, čime ne dovodi u pitanje vrijednost Krležina opusa, ali ističe da se ne može olako prijeći preko političke pozicije koja je bitno utjecala na recepciju. „Nitko u višestoljetnoj povijesti hrvatske književnosti nije književnost politizirao tako programski smišljeno i određeno kao on i nitko kao on nije književnu riječ podčinjavao svojoj političkoj ideji i prilagođavao književni tekst njenim trenutnim potrebama.“ (Jelčić 2013: 49). U tekstu *Roman-rijeka iz životnog vrutka* o Krležinim *Zastavama* 1968. Jelčić rezonira da taj roman nije ni znanstveni dokument, ni politički traktat, beletristička konstrukcija ni povijesna rekonstrukcija, ali da zaslužuje svu pažnju „jer je u njemu ostvarena poetska slika jednog vremena i jednog podneblja, izvorna umjetnička sli-

ka života koja je visokom poetskom imaginativnošću uzdignuta u sferu neke više realnosti i tako istinitija i od same istine.“ (Jelčić 2013: 36). Vrhunska umjetnička djela otkrivaju u stvarnosti duhovnu dimenziju te tako reprezentiraju kaotičnu realnost na istinitiji i smisleniji način. Iako je u kasnijim tekstovima kritički progovorio o Krleži i njegovom značenju u hrvatskoj književnosti, uvrštavanje ovog teksta u zbirku eseja znači da Jelčić kritički promišlja poziciju književnoga znanstvenika i njegove objektivnosti.

Objektivnost književne povijesti temelji se na poštovanju činjenične građe, a u autobiografskom razotkrivanju Jelčić navodi Dragutina Tadijanovića kao mentora od kojega je naučio pravila dobre književnopovijesne metode: „A što sam naučio od njega? Nešto tako obično i jednostavno, a tako važno i više nego dragocjeno: poštovati činjenice, kakve god one bile i sviđale nam se ili ne.“ (Jelčić 2013: 101).

Književni povjesničar, ali i kritičar, za kompetentnu estetsku valorizaciju jezičnog svijeta književnoga teksta mora istražiti uronjenost u život i samoga autora. Jelčić kao primjer navodi Dragutina Tadijanovića: „Živeći za poeziju, Tadijanović je i živio poeziju, pa se bez pretjerivanja može reći, da je njegov vlastiti život postao u stvarnosti svojevrсни primjer oživotvorene poezije.“ (Jelčić 2013: 116).

Posebno mjesto u Jelčićevom književnom kanonu zauzima Petar Šegedin, pisac koji je pisao o povijesnim traumama i o sudbini hrvatskog naroda u drugoj polovini 20. stoljeća. Šegedin je primjer pisca koji ne odvaja osobnu povijest od velike povijesti, koji politiku smatra integralnim dijelom umjetničkoga teksta te tako stvara djela koja su stvarnija od života. „Okrenut živom životu, doživljujući životnu stvarnost u njenu totalitetu, on to nije ni mogao biti. Bio je mislilac, izvorni intelektualac, koji zna da se kultura ne može odijeliti od žive, žitke životne svakodnevice.“ (Jelčić 2013: 215)

Kulturna se povijest ne može razumjeti bez političkog konteksta, a ta se međuovisnost zrcali u sudbinama hrvatskih književnika. Tragična sudbina pisca i njegova recepcija reprezentira proturječnosti hrvatske politike u 20. stoljeću i primjer je života koji ponajbolje svjedoči o traumama povijesti. Poklič koji je ostao zapisan na zidu Cesarčeve ćelije „Živjela sovjetska Hrvatska!“ potvrda je njegova političkog programa, ali ujedno i svjedočanstvo hrvatskog identiteta. Jelčić smatra da je upravo hrvatski identitet Augusta Cesarca bio prepreka njegovoj široj recepciji, te mu je uskraćen položaj klasika.

Problem koji se veže uz metodologiju povijesti književnosti je stilistička odrednica pojedinačnog književnog opusa unutar književnoga razdoblja pa problem stilske čistoće Jelčić zorno razrađuje na Ujevićevu primjeru: „Što onda znači često ponavljana tvrdnja da je Ujević sjedinitelj klasičnog i modernog duha u hrvatskoj poeziji? To, da klasičnost i modernost u njegovoj poeziji nisu oštro odijeljeni kao ulje i voda u istoj čaši! Jer oni se stapaju i prožimlju: njegova je klasičnost moderna, a njegova modernost klasična.“ (Jelčić 2013: 25)

U književnopovijesnom modelu opis pojedinog pisca, uz biografiju i činjenični pozitivizam, uključuje i valorizaciju, pa Jelčić estetsku dimenziju teksta analizira kao autentični, a ne deklarativni, jezični ostvaraj u kojemu se reflektira hrvatsko nacionalno biće. Kao primjer autentične estetske vrijednosti Jelčić ističe Matoša u tekstu *Matošev petak, 13. lipnja ili Matoš danas* napisanom povodom 130. obljetnice smrti: „Ne samo hrvatski pjesnik, nego i pjesnik Hrvatske, autor legendarnog stiha *I dok je srca, bit će i Kroacije*, bio je Matoš jedan od najvećih hrvatskih nacionalista i ujedno jedan od najdosljednijih i praktično najosvjedočenijih i najuvjerljivijih Europljana, kako svojim životom, tako i stilskim značajkama i estetskim dometima svoga djela.“ (Jelčić 2013: 12).

U impresionističkim putopisima Matoš je istaknuo vezu između identiteta i pejzaža, upućujući na povezanost prostora i hrvatske povijesti, kulture i duhovnosti. Tako se prostor i krajolik pojavljuju kao izvor i ušće hrvatskoga nacionalnoga bića, otjelotvorenje etičke i nepatvorene hrvatske duše. „U njemu, u hrvatskom pejzažu, on bi zacijelo pročitao i sam pouku, da je domoljublje etička misao, u njemu bi on zacijelo otkrio i sam učitelja hrvatske energije, a to znači da bi on zacijelo i bez Pariza bio pjesnik kakav je bio, pejzažist koji u krajolicima lijepe naše domovine vidi izraz našega karaktera i naše hrvatske moralne vertikale.“ (Jelčić 2013:16)

Jelčić povezuje Matoševo iskreno hrvatstvo i uspješnost u prikazu hrvatskoga pejzaža, a često spominje i Mihanovićevu domoljubnu pjesmu *Horvatska domovina* (1835.), čiji dijelovi postaju hrvatskom himnom *Lijepa naša domovino*. U Matoševim putopisima i Mihanovićevoj pjesmi posebno se iskazala emocionalna poveznica između hrvatskoga čovjeka, prostora i hrvatske duše. Na važnost književne topografije Jelčić ukazuje i u eseju posvećenom Dragutinu Tadijanoviću *U Rastušju, danas, u nedjelju popodne* napisanom 4. rujna 1955. U eseju, kojega Jelčić opisuje kao putopisno-reporterski tekst, prisutan je autobiografski diskurs i naglašeni emocionalni odnos prema Tadijanovićevoj poeziji. „Ja sam danas nakanio biciklom prošetati do Rastušja; a gdje je Rastušje i što je to Rastušje, to znade svatko, tko pozna hrvatsku poeziju. Valjda ni jedan hrvatski pjesnik nije tako topografski vjerno opjevao svoje selo i tako iskreno svoj život u njemu, svoje djetinjstvo i svoj rast do muškosti, kao Tadijanović.“ (Jelčić 2013: 87) Već se u tom ranom tekstu očituju ideje koje će Jelčić kasnije razvijati: iz odnosa književnika i života nastaje umjetnost riječi. „Stvarni život je samo život književnosti, život sačuvan u njoj. Samo ono je stvarni život, vrijedan da ga živimo, što se potvrdilo kao književnost, kao poezija.“ (Jelčić 2013: 109)

Jelčić smatra da integralna povijest hrvatske književnosti nije napisana, pa nedostatak cjelovitog nacionalnog korpusa zamjera Frangešovoj povijesti književnosti koju smatra izuzetnim književnopovijesnim pothvatom.

„Ta greška počinje se otkrivati s međuratnim razdobljem, koje se odlikovalo – i to smatram njegovom golemom prednošću – istinskim pluralizmom kako estetskih tako i ideoloških težnji i smjerova, ali se to iz ove knjige nažalost ne vidi. Iz nje se ne

vidi i ne čuje *altera pars*. U njoj nema, nazvat ću ih tim baudelaireovskim terminom, pisaca prokletnika, pisaca koji su, svršetkom prošloga rata, izopćeni iz naše hrvatske književnosti pod pritiskom povijesnih događaja i političkih osuda, ali koji kao pisci, na kraju krajeva, poslije svega i unatoč svemu, ipak više ili manje postoje.“ (Jelčić 2013: 135)

Jelčić inzistira na objektivnosti povijesne znanosti, pa kao primjer pluralističke povijesti književnosti navodi Slavka Ježića i njegovu *Hrvatsku književnost iz 1944.* godine. Navodi da je u toj knjizi bilo mjesta i za Vladimira Nazora, i Ivana Gorana Kovačića, Augusta Cesarca, Stevana Galogažu, iako se ti pisci svojim političkim stavovima, a poneki i angažmanom, otvoreno suprotstavljaju tada vladajućem režimu. „Na kraju, u toj knjizi Ježićevoj, koja se pojavljuje u Zagrebu sredinom godine 1944., a koju su cijelo ovo vrijeme, od 1945. do danas, marginaliziralo i prešućivalo gdje god se moglo, Miroslavu Krleži pripalo je upola više prostora nego Mili Budaku.“ (Jelčić 2013: 137)

Jelčić smatra da je Slavko Ježić ostvario ideju objektivnosti i pluralnog pristupa književnom razvoju, bez obzira na ideološku pripadnost pojedinih književnika i njihove političke progone. Jelčić teži sintezi cjelovitog korpusa hrvatske književnosti, pluralnom pristupu, a nasljeduje i Frangešove estetske kriterije. Veliki utjecaj na Jelčićevo razumijevanje književnopovijesnih procesa imao je i Antun Barac, posebno u poimanju tzv. *veličine malenih*, a u Jelčićevoj terminologiji *zaboravljenih pisaca*.²

Kao i Antun Barac, Jelčić teži sintezi književnoga korpusa i prije stvaranja samostalne hrvatske države zagovara ideju cjelovite i objektivne povijesti književnosti koja će obuhvatiti i književnike koji žive izvan nacionalnih granica (povijesnih ili suvremenih), ali i one koji iz političkih razloga nisu bili uvršteni u nacionalni korpus.³ Isto tako, Jelčić je svjestan da se idealna povijest književnosti ne može napisati, ali i da je svaka značajna povijest književnosti od Vodnika, Barca, Frangeša promijenila pristup i odnos prema hrvatskom književnom korpusu. „Poslije Barca cijenili smo njezino bogatstvo i slojevitost. Sada, zahvaljujući Frangešu, osvaja nas njezina ljepota. Danas, zahvaljujući Frangešu, mi u njoj više ne vidimo samo nacionalnu

² Pišući o Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* Miroslav Šicel ističe karakteristike Barčeve književnopovijesne metode: „Nasuprot Frangešu, Barac je od samog početka više težio obuhvatnoj književnopovijesnoj sintezi stavljanjem djela u širi društveni i povijesni kontekst i određen - prije svega - naglašenom *etičkom* koncepcijom smisla književne povijesti: književnost je za njega bila i filozofija i estetika *života* primarno. Takav ga je stav vodio u naglašeni *sociološki* pristup, do *biografske* metode i, neminovno, do dvaju kriterija: *nacionalnog* i *univerzalnog*, što je i rezultiralo poznatom njegovom sintagmom: *veličinom malenih* – i svim onim što je iz toga proisteklo.“ (Šicel, 56)

³ Hrvatska znanost o književnosti, kako ju je utemeljila Zagrebačka stilistička škola šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, pripada paradigmi modernoga znanja, kako ističe Dubravka Oraić Tolić. To je znanje imalo svoje ishodište u velikim naracijama, odnosno velikim idejama - Hegelova spekulativna filozofija apsolutnog duha, prosvjetiteljski projekt emancipacije, moderne ideologije. Tako promjena paradigme znanja dovodi i do kraja moderne znanosti o književnosti. (Oraić Tolić, 2005)

vrijednost, nego i umjetničku cjelinu s univerzalnom estetskom vrijednošću.“ (Jelčić 2013: 148)

Jelčićeva književnopovijesna metoda integrira ideju emancipacije i ostvarenja hrvatskoga nacionalnog bića, te istražuje u književnom djelu ostvarenu metaforu života kao totaliteta. Stoga je Jelčićev projekt hrvatske povijesti književnosti ujedno i kraj jedne paradigme, a ujedno predstavlja i njezinu sintezu.⁴ Jelčić kritički pristupa hrvatskoj književnopovijesnoj znanosti, ali prihvaća najvrjednije dosege i spoznaje književnih povjesnika - od Vodnika do Frangeša. U tekstu o Tinu Ujeviću *Čovjek iz svemira ili Tin Ujević danas* (objavljen 2005. u *Vijencu*) iznosi zanimljive tvrdnje o književnopovijesnoj metodi između objektivnih činjenica i subjektivnog sjećanja: „Pomislilo sam da kao književni povjesnik imam pravo i na svoja sjećanja, utoliko više ukoliko ona mogu utjecati na prosudbu o značenju nekoga pisca u njegovo doba i u njegovoj sredini.“ (Jelčić 2013: 19)

KNJIŽEVNOST U ŽIVOTU I ŽIVOT U KNJIŽEVNOSTI

U tekstovima sabranim u knjizi *Pisma iz života* (2009.) Jelčić interdisciplinarno pristupa životu devedesetih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj. Autor progovara o hrvatskoj kulturi, običajima, svakodnevnima problemima iz pozicije aktivnog intelektualca. Jelčićev pristup događajima je sinkretičan, pluralan, iz perspektive osobnog iskustva i uvažavanje objektivnih povijesnih činjenica. U tim se tekstovima posredno iskazuju Jelčićeva stajališta o književnosti kao integracijskom faktoru nacionalnog identiteta i izrazu suštine hrvatske duše. U *Pismima* Jelčić elaborira temeljne vrijednosti na kojima mlada hrvatska država treba graditi svoj identitet: kršćansku etiku i tradiciju, vladavinu prava, rad, građansku kulturu življenja, poznavanje hrvatske povijesti, osvješćivanje ekološkog odnosa prema prirodi... Jelčić ukazuje da je život u novoj državi izazovan te upućuje svoje čitatelje da kulturu življenja i demokraciju moraju učiti i usavršavati. Ističe da je hrvatska građanska kultura desetljećima namjerno zatirana, te da je zaborav najopasniji oblik prilagodbe.

Jelčić formulira jasno i koncizno: „Nitko se od nas nije rodio sa znanjem i svijješću o tome što je sloboda. Slobodu moramo učiti kao matematiku, kao gramatiku, kao fiziku ili mehaniku. Jedni, rođeni u ozračju slobode, uče je iz svakodnevnog života, iz praktičnih primjera koje vide oko sebe na svakom koraku; drugi, rođeni u porobljenosti, ostvarivši je svojom krvlju i životima svojih najmilijih, moraju je učiti

⁴ Promjene modernog ka postmodernom znanju Dubravka Oraić Tolić prati kroz Lyotardove i Khunove teorijske postavke pa zaključuje: „Bio je to kraj esencijalizma u teoriji znanosti i jedan od prvih znakova promjene kulturne paradigme u posljednjoj trećini 20. stoljeća. Znanstvena istina više nije bila supstancijalna istina utemeljena u objektu, nego subjektov projekt i konstrukt istine, jedan među mnogima, izložen provjeri u dijalogu s drugim subjektima i njihovim viđenjima zbilje. Bio je to pomak od esencijalizma prema konstruktivizmu, od objekta prema subjektu, od logocentrizma prema paralogiji, od dijalektike prema igri, od teksta prema kontekstu, od cjeline prema dijelovima, od istosti prema razlici.“ (Oraić Tolić, 13)

iz iskustava drugih, ali pritom moraju biti iznimno oprezni, čuvajući se bilo kakvih oponašanja jer slijepim oponašanjem tuđe slobode možemo vrlo lako postići sasvim suprotan učinak: zarobiti se neslobodom.“ (Jelčić 2009: 130-131)

Bez znanja o prošlosti nema ni budućnosti pa se život hrvatskoga naroda mora proučavati, a posebno treba ulagati u kulturu, umjetnost, duhovnost... Ne treba potiskivati prošlost i povijesne traume, nego težiti znanju, nikako zaboravu. Napominje da je hrvatski narod svojim opstankom, unatoč povijesnim nedaćama, pokazao demokratsku suštinu svoga bića. „Biće hrvatskog naroda je po tradiciji demokratsko, a pravni kriteriji bili su kroz povijest temelj hrvatskoga političkog života. Kad god su povremeno demokratska tradicija i pravna svijest u nas bili narušeni, iz bilo kojih razloga, nije bio ugrožen samo naš nacionalni identitet; bila je na kocki i sudbina Hrvatske.“ (Jelčić 2009: 87)

Jelčić progovara i o potisnutim i traumatičnim dijelovima povijesti hrvatskog naroda, a posebno o tragedijama 20. stoljeća. Ta tematika intrigira Jelčićevu pažnju jer smatra da je hrvatski narod doživio niz povijesnih nepravdi iz kojih treba izvući pouke kako bi osigurao bolju budućnost. Jelčić ističe da su etičnost i moralna misao najvažnije odlike hrvatskoga bića, a kako je riječ o malome narodu, on svoju budućnost treba temeljiti na razvoju duhovnosti te zaključuje: „I dok se u vjekovnoj životnoj borbi za održanje veliki narodi najčešće oslanjaju na svoju vojničku i silu i moć, malim narodima je najveća moć u njihovoj duhovnoj snazi. Jer nju, kao što povijest pokazuje, nije moguće skršiti nikakvom silom.“ (Jelčić 2009: 27).

Ante Starčević primjer je hrvatskog političara čiju misao valja slijediti, smatra Jelčić. Upravo je Starčević stav o moralnoj dimenziji političkoga djelovanja pravilo kojega se valja držati: „Tim idejama on je bio najautentičniji izraz hrvatske narodne duše, prožete dubokim osjećajima kršćanskog morala i poštenja.“ (Jelčić 2009: 53).

Od Starčevića treba učiti kako izgrađivati državu, vladati njome, odnositi se prema njoj. Naime, Hrvati moraju još puno naučiti o slobodi i demokraciji, kulturi življenja, o tome kako etično vladati svojom državom te izgraditi pozitivan stav prema njoj jer su gotovo cijelu svoju povijest proveli bez vlastite države. Jelčić je, promatrajući djetinje posrtanje novonastale države, pokušavao ukazati da je bitno promijeniti negativan odnos prema radu koji se usvajao u bivšoj državi, iako je ta ista, paradoksalno, veličala rad i radnika. „Jer mi do danas nismo preboljeli bolesno stanje svijesti, kojim nas je okužila gotovo polustoljetna vladavina jedne dvolične, neljudske, u biti neprirodne ideologije, kad su rad svi veličali i uzdizali riječima i načelnim dokumentima, a svi su ga u dnevnoj praksi ne samo prezirali, nego su ga se i stidjeli.“ (Jelčić, 2009: 49)

Na naslovnici knjige *Pisma iz života* nalazi se fotografija perivoja barokno-klasiističkog dvorca Eltz u Vukovaru, na kojoj dominira srušeni Vodotoranj, visoka izdužena zgrada u neposrednoj blizini Sjemenarske stanice, izgrađena početkom 20. stoljeća. Vidi se i izgorjelo drvo, jedno od rijetkih preostalih iz perivoja koji je sustavno

devastiran od sredine 20. stoljeća⁵. Upravo je Gradski muzej Vukovara pretrpio prva oštećenja u Domovinskom ratu, a to je bio jasan znak da je cilj ratnih operacija bilo totalno uništenje hrvatskoga naroda i njegova identiteta. Ranjeni pejzaž razotkriva krvavu povijest i metonimija je hrvatske sudbine, a živopisno reprezentira Jelčićevu ideju o životnoj aktivnosti koja je nemoguća bez duhovne energije. „Ako je, dakle, duhovna energija uvjet dostojnog života, ideali su uvjet da je postignemo. Oni su trajni, nepresušni izvor energije iz kojega svi crpimo svoju duhovnu snagu.“ (Jelčić 2009: 133) Perivoj dvorca i kultura vrtnog uređenja pokazatelj su načina kako se prostori oblikuju kao duhovne vrijednosti. Srušeno drvo, koje se nalazi u prvom planu fotografije, naglašava traumu i pojavljuje se kao opomena. U Domovinskom ratu nije se dogodio samo kulturocid i urbicid, već i ekocid, pa su briga o kulturi življenja i osvješćivanje odnosa prema prirodi dio permanentnog samoodgoja koji je potreban „kao preduvjet ljudskog života u slobodnoj Hrvatskoj“ (Jelčić 2009: 161).

Vukovarski prostor primjer je i tisućljetne naseljenosti i urbanizma, a kroz njegove mijene vidljive su promjene kulturnih paradigmi, ali i rana koju je ostavila barbarska destrukcija viđena u devedesetim godina 20. stoljeća.⁶

Na fotografiji se vidi i Dunav, koji ima posebno mjesto u Jelčićevoj sinergiji književnosti i života. Evocirajući čitatelja na najpoznatiju pjesmu o idiličnom hrvatskom pejzažu, na Mihanovićeve stihove iz himne *Lijepa naša domovino* Jelčić ističe kao primjere motiva ljubavi prema prostoru kojima je pjesnik uspio izraziti suštinu hrvatskoga nacionalnog bića i njegovu duhovnu i životnu energiju.

U *Pismima iz života* Jelčić stalno napominje koliko su knjige i kultura čitanja važne. „I u prvoj i u drugoj Jugoslaviji Hrvati su svojim jezikom i svojom knjigom očuvali svoj identitet. Već i zato kult knjige, hrvatske knjige, morali bismo – svi mi! – njegovati s puno više poštovanja i ljubavi prema njoj. Utoliko više, što je knjiga, a time mislim svaka dobra knjiga, prava riznica duhovnih vrijednosti i ljepota.“ (Jelčić 2009: 145)

Uz kulturnu dimenziju hrvatskoga nacionalnog bića Jelčić ističe i onu etičku, koja se također može uočiti u odnosu između sraslosti pejzaža i ideje domoljublja. „Nije uzalud rekao Matoš – spominjemo već i treće veliko ime hrvatske književno-

⁵ Prvi crtež perivoja izradio je Gabrijel Homer, vlastelinski geometar 1817. godine. Perivoj stalni oblik dobiva 1863. godine, a taj se oblik nije mijenjao do sredine 20. stoljeća. O kulturi pejzažne arhitekture govori i podatak da je 1867. godine utemeljenja i vrtlarska škola *Baum und Rosen Schule* koju je vodio vrtlar Thaler (vidi: *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*, Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić Šćitaroci, 1998.)

⁶ O važnosti reprezentacije prostora govori i tzv. spacijalni obrat nakon sedamdesetih godina 20. stoljeća gdje se humanističkim i kulturalnim pristupom mijenja odnos prema pozitivističkim spoznajama u geografiji. „Osobito je je utjecajno bilo djelo *Prostor i mjesto* (Tuan 1977), u kojemu se sugerira da s mjestom nije povezana nikakva posebna skala, nego da se stvara i održava kroz „polja brižnosti“ koja proizlaze iz emocionalne privrženosti ljudi. Služeći se idejama topofilije i topofobije, kako bi uputio na želje i strahove koje ljudi povezuju s određenim mjestima, njegov je rad upozorio geografe na osjetilnu, estetsku i emocionalnu dimenziju prostora.“ (Hubbard, 2008., str. 72)

sti! – da je hrvatska zemlja, da je hrvatski pejzaž, prekrasna priroda koja je bogato obdarila našu domovinu, zemlju Hrvata, najbolja škola hrvatskog rodoljublja.“ (Jelčić 2009: 39-40) Tu Matoševu misao Jelčić dalje razrađuje te smatra da je zanesenost rodnim krajem i njegovim krajolikom, u kojem pojedinac vidi odraz vlastite duše, osnovna postavka ljubavi prema domovini. U manjku vezanosti za pitome pejzaže hrvatskoga prostora, Jelčić dijagnosticira glavni problem srpske manjine u Hrvatskoj.

„Mi smo se tijekom stoljeća duhovno posve sjedinili s blagim, pitomim, dobrodušnim pejzažem naše domovine, s ljepotama koje ona otkriva od juga do sjevera, od modrih jadranskih obala do zlatnih panonskih prostora. Osnovni problem srpske manjine u Hrvatskoj jest bio u tome što oni s tim pejzažem nikada nisu srasli, što ga oni nisu osjetili svojim, što u njemu nisu otkrili izraz svoje duše.“ (Jelčić 2009: 41)

Pišući o Kninu, Jelčić govori o njegovoj kulturnoj povijesti, o tomu da se i u njegovu kamenu vidi emanacija duhovne energije koja bruji o pripadnosti hrvatskom nacionalnom biću.

„Jer, gradovi imaju dušu kao što je imaju i ljudi; i kao što iz ljudi ne možete iščupati njihovu dušu, ne možete je iščupati ni iz gradova – onih gradova, koji nisu od jučer i koji su tu svoju dušu stjecali i oblikovali u viorima minulih stoljeća. Tu dušu je oblikovao živi život, a on se nikada ne pokorava ljudskoj samovolji.“ (Jelčić 2009: 33)

Važno je spomenuti i Jelčićevu rodnu Požegu. Jelčić smatra da je uvriježen stereotip da su stanovnici Požege zatvoreni provincijalci koji malo putuju jer žive u prometno izoliranom gradu. Međutim, čak šestorica značajnih putopisaca hrvatske književnosti su Požežani! Od Janka Jurkovića, Franje Cirakija, Dragutina Lermana, Ante Messnera-Šporšića, Julija Kempfa pa do Matka Peića, svi se ističu svojom osebujnošću i zanimljivošću svojih putopisnih uradaka. Po umjetničkim dosezima Peićeve *Skitnje* pripadaju vrhuncima hrvatske književnosti. Peićev doživljaj zemlje, tajne njezine plodnosti, uzdiže njegova zapažanja kojima vrvi svaka stranica u knjizi gotovo do otkrića i daje im neki viši, upravo sudbinski smisao i nenadoknadivu važnost u spoznavanju istine o životu, o životu u sjevernoj Hrvatskoj i o životu uopće.“ (Jelčić 2013: 310)

Svaki grad ima svoj duh, *genius loci*, po kojemu se prepoznaje i po kojemu je različit od ostalih mjesta. Jelčić smatra da je briga o mjestu življenja dio svakodnevne kulture i etičkoga pristupa. Tako se ponajbolje ostvaruje humanistički ideal života iskazan u svakoj Jelčićevoj misli. „Htio sam upozoriti na naš odnos prema gradu u kojem živimo. Bio to Zagreb ili Rijeka, Osijek ili Varaždin, svejedno: u svakome od njih mi smo, koji u njima živimo, njihov dio. Gradovi imaju svoje lice, ali ljudi im daju dušu. I nije svejedno kakvi smo i kako se ponašamo. Jest, kultura življenja u nas je još jako niska.“ (Jelčić 2009: 18)

Zaključak

Prikazom dviju knjiga ne može se obuhvati široki i raznovrsni opus Dubravka Jelčića, ali se mogu determinirati neke karakteristike autorskoga rukopisa. Dubravko Jelčić je, ponajprije, književni povjesnik, i njegova se zaokupljenost problemima pisanja književne povijesti jasno očituje u kritičko-memoarskim zapisima *Živjeti u književnosti*. Iako su tekstovi nastali kao prigodničarski, ipak je u njima označena dinamika književnoga razvoja u 20. stoljeću. S većinom književnika o kojima piše, Jelčić se i osobno poznaje te ga uz njih vežu i emocije i osobna sjećanja. Stoga se složenost Jelčićeva rukopisa očituje i upisom subjektivnog u znanstveni diskurs, pa je Jelčić i autentični kroničar događanja. Pred čitateljem se otvaraju pitanja koja zadiru duboku u društvenu i političku problematiku 20. stoljeća, ali Jelčić ih prezentira pomoću svakodnevnih događaja dajući uvid kojega stječe i vlastitim iskustvom i širokom erudicijom. Istovremeno izražava stavove o hrvatstvu kao ideji i energiji koja se ostvaruje kao trajni i nepromjenjivi dio nacionalnoga identiteta. Biće hrvatskog naroda očituje aktivnim životom koji prakticira humanost zasnovanu na temeljima kršćanske etike i izraz je demokratskih tradicija koje prožimaju cijelu hrvatsku povijest. Jelčić zaključuje: „Ako smo mlada država, nismo mladi narod, i premda stoljećima politički sputavani, teritorijalno rastrgani i rascjepkani pod tuđinskim vladarima, mi smo se duhovno izgrađivali i učvršćivali kao jedinstvena svijest, vjerna svojim izvornim idealima.“ (Jelčić 2009: 95). U očuvanju hrvatskog identiteta važnu ulogu ima knjiga, koja je glavni nositelj duhovnosti. Jelčić smatra da je književnost bila jedan od najvažnijih stupova obrane hrvatstva. Kultura knjige sastavni je dio povijesne emancipacije hrvatskoga naroda.⁷

U središtu Jelčićeva zanimanja je totalitet života kojeg oblikuje hrvatska duša, a tek uronjenošću u život mogu se stvoriti estetski relevantna književna djela. Jelčićevi ideali bili su ostvareni stvaranjem nacionalne države, ali razvoj hrvatskoga duha time nije završen. Tek nakon emancipacije slijedi odgovoran i težak rad kojim će hrvatski narod potvrditi demokratsku i humanističku prirodu svoga bića. I na kraju možemo zaključiti kako Jelčić u analiziranim tekstovima pokazuje izvanrednu sposobnost znanstvenih uvida u različite fenomene života, a da pri tome svoju ljubav prema hrvatskoj ideji jasno izražava.

⁷ U *Povijesti hrvatske književnosti* (drugo, prošireno izdanje) iz 2004. Jelčić zapisuje: „Točno 22. veljače 1483., negdje u Hrvatskoj, možda doista u ličkom Kosinju, kao što je sredinom XX. stoljeća tvrdio i dokazivao (ali, smatra se još uvijek, ne dokazao i utvrdio) Zvonimir Kulundžić, bio je dovršen Mísal po zakonu rimskoga dvora, prva poznata hrvatska knjiga tiskana glagoljicom, samo 28 godina nakon Gutenbergova izuma.“ (Jelčić 2004: 17)

Literatura:

1. Jelčić, D. (2009) *Pisma iz života*. Zagreb: Hrvatska kulturna zaklada – Hrvatsko slovo.
2. Jelčić, D. (2013) *Živjeti u književnosti: kritičko-memoarski eseji, glose i paljetci*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
3. *Predmetna literatura:*
4. Biti, V. (1997) *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
5. Hubbard, P. (2008) *Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*. U D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley, N. Washbourne (Ur.). *Prostor/Mjesto*. (str. 71-79). Zagreb: Disput.
6. Jelčić, D. (2004). *Povijest hrvatske književnosti – tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Zagreb: Naklada Pavičić.
7. Obad Šćitaroci, M. i Bojanić Obad Šćitaroci, B. (1999) *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*. Zagreb: Šćitaroci.
8. Oraić Tolić, D. (2005) *Muška moderna i ženska postmoderna: rođenje virtualne kulture*. Zagreb. Naklada Ljevak.
9. Šabić, M. (2002) *Prema hipertekstualnoj povijesti nacionalne književnosti*. *Fluminensia*, god. 14 br. 1, str. 31-44.
10. Šicel, M. (1990) *Antun Barac – Ivo Frangeš, ili: od filologije do estetike*. *Croatica* XXI – 33, str. 53-58.

***A soul shaped by life* textes by Dubravko Jelčić about writers, life, culture**

Summary

This paper will present the texts collected in the books *Pisma iz života* (2009) and *Živjeti u književnosti* (critical-memoir essays, glosses and paljetci, 2013) by academician Dubravko Jelčić. The paper will analyze the elements of Dubravko Jelčić's scientific and journalistic discourse that connect the spheres of cultural, political, artistic, literary and scientific, as well as personal life. The structure of the texts collected under the common title *Living in Literature* is particularly interesting because they contain texts about writers written by Jelčić before and after the acquisition of Croatian independence. He will investigate the issues of literary historical methodology that Jelčić incorporates into critical-memoir essays about Croatian writers. The texts reveal the complexity of Croatian literary situations, which Jelčić considers in the context of the totality of life. The complexity of socio-political events often encourages inventive survival practices in individuals, so Jelčić's analysis of the relationship between literature and history is exemplified by the life stories of writers, but also by the fate of their literary legacy. Jelčić's insistence on the repeated reading of literary works in different socio-political contexts contains questions about the immanent meaning of the text and the freedom of critical interpretation. Jelčić, in his journalistic texts entitled *Letters from Life*, tries to raise awareness of the need to actively reflect on Croatian history and culture, without suppressing traumatic events. Anthological literary texts play a special role in understanding Croatian identity, so Croatian life is revealed through the dialectics of history and art.

Keywords: Dubravko Jelčić; journalism; critical-memoir essays; culture; life.

Dr. sc. Vlasta Novinc

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Vukovaru

Josipa Jurja Strossmayera 25/I, 32000 Vukovar

vlasta.novinc.vu@gmail.com